

(Самрл, нег мове ратива)

*174
1913*

Juznoslovenski filolog

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

ПОВРЕМЕНИ СПИС

ЗА СЛОВЕНСКУ ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ

УРЕЂУЈЕ *ed.*

А. БЕЛИЋ

A. Belić

БЕОГРАД 1913.

Књ. I. Св. 1—2

Мирослава брата (или: Андѣа анопсеѣ) славнаго Немане“, добиши би обичнију реченицу; али за толико слова нема места.

Љ. Ст.

5. Чакавско *zi—vi*.

У својим „Замѣтки по чакавскимъ говорамъ“ (1910), стр. 18—19, ја сам обратнo пажњу на то, да у чакавском дијалекту префикс *iz-* гласи *zi-*. Ја сам покушао на истом месту да дам и објашњење томе префиксу; али сада се не слажем са њим. Тада сам покушао да га објасним контаминацијом предлога - префикса *iz* са почетком глагола у којима се тај предлог - префикс није више осећао јасно, на пр. у глаг. *iselit se*, тако да је добилено *iziselit se* и доцније *ziselit se*.

То објашњење тешко је задржати са ових разлога. Прво, када се *iz* употребљава као предлог, оно гласи увек само *z*; зато је тешко претпоставити да је као префикс имало облик *iz*. Друго, таким објашњем не може се нимало оправдати акценат овог префикса. Он је у њега обично, а у неким говорима и искључиво, на првом слогу, на пр. у Повом: *zipeľalo*, *zihājā*, *zibrāl*, *zīpārālī*, *zītiūče*, *zīplakat se* и сл. (ор. cit. 18). Како је то врло важна особина овога префикса, навешћу примеро још из неких говора. На Гробнику сам забележио (у Хрват. Приморју, у близини Реко и Трсата): *zīrāste*, *zīpere*, *zīgorī*, *zīpālī*, *zīliat*, *zīlizlo*, *zīlīze*, *zītēgnūla*, *zīšāl*, *zīcīdī*, *zīteče*, *zīvūčū*, *zībrat*, *zīhājā*, *zītočila*, *zītiražū*, *zīhrānīl*, *zīsahle*, *zīgnat*: *zīrenēn*, *zītkala* Шмрика, *zīcicala* Хрељ, *zīkopālī* Церник, *zīvre* (узавре) Драга, *zīnet* Плосна, Красица, *zīnel* Красица, *zīslužīl* Прапутник, *zīgnat*, *zīgnala* Прапутник, *zībrala* Церник, *zīberū* Брибир и т. д. Поред ове можише примера са акценатом на првом слогу у чак. дијалектима Хрватскога Приморја, који се, и по броју, и према крајевима у којима се чакавски говори, могу знатно умножити, има и примера са акценатом и на глаголу, а не префиксу; то су ређи случајеви, на пр. у Дрази *zīlīza* (= *zīlizā*), *zībđrežū* и сл.; али је обично и овде, као што смо и горе видели, да је акценат, био глагол свршен или трајан, на префиксу *zi-*. Поред многих свршених глагола који су горе наведени, да наведем још који трајан глагол: *zībiraju* Красица, *zīnāšāl* Драстин (Гробник), *zībirat* Церник, и т. д. Употребу акцента на префиксу и у трајних глагола ја истичем нарочито због руског језика у којем префикс *вы-* има такође акценат на себи, али само када су глаголи свршени. Исп. у руском: *вызвать*, *выбрать*, *выдѣлить*, *вывозъ*, *выборъ*, *выдѣлатъ*, *вы-*

муть, *выкинуть*, *выйти*, *вышелъ*, *вызванный* и сл.; с друге стране, имамо: *вызывать*, *выбиратьъ*, *выдѣлять*, *вывозить*, *выдѣливать*, *вынимать*, *выкидывать* и сл. Како ни у једног другог префикса немамо ову особину, то сам ја закључио о несумњивом сродству чакавских облика типа *zibrat* и руских типа *выбрать*. И оно што се могло допустити на основу акцента само у принципу, после детаљнијег испитивања могло се потврдити и самим фактима.

У великом делу чакавских говора, особито у северним, у искључивој је употреби предлог-префикс *z* м. *iz*. Познато је објашњење *z* напореда са *iz* у словенским језицима (исп. Бернекера, *Slavisches etym. Wörterbuch*, стр. 439—40 и тамо наведену литературу и реч *igzla*, стр. 423 и тамо нав. лит.). У прасрпскоме имали смо обе форме: *iz* и *(v)z*; и у једном делу чакавских говора *z* је потпуно истиснуло из употребе *iz*, исто онако као што је у штокавском *iz* истиснуло потпуно *z*. У чакавском то *z* м. *iz* находимо врло рано, исп. на пр.: *z* *Мумлана* (Развод истарски), Шурмин, *Hrvat. Sprm.* I 11, *z* *Вране* *ib.*, *z* *Оглеџ* *ib.*, *z* *збрани* (изабрани) *ib.* 14, *z* *Врбника* (Статут врбански), *Hrvatski pisani zakoni*, 147, *z* *zvani grada* (Каставски статут) *ib.* 187 и сл.

Поред употребе тога *z* у значењу *iz* било је у чакавскоме као префикс у доста честој употреби и *vi-*, једнако са руск. *вы-*. Данас се оно сачувало у чак. говорима у остацима. За црески говор наводи Тентор: *vilaz* (излаз), *vinut* (= руск. *вынуть*), *virasen* и *vihevāt*, *Arch. f. sl. Phil.* XXX 166; Милчеџић је забележио на Реци *zince* је *vilezlo*, *mesec* је *vilezal*, *gačun* *vilazi*, у Мошћеницама (у Истри: *ovce su vignali*; на Цресу: *virodilo je*, *vihranit*, *vilaz*, *vinu mi trn*, *Rad* CXXI 130; д-р Црчић је тврдио да се по Крку говори: *vikopati*, *virotati*, *viguliti*, *vibrati*, *vineti*, *vilaz* и т. д., *Arkeol. Vjesnik* VII, стр. 84, а Милчеџић додаје да је он то несумњиво чуо у Добрињу (ор. cit.). И, најзад, Зграблић бележи за дијалекат Св. Ивана и Павла, затим Жмиња у Истри код Пазина (а особито у жмињском говору): *vibrāt*, *vignāt*, *virēs(t)*, *vispāt*, *vibit*, *vilēs(t)*, *visič(čē)*, *virizat*, *virēzat*, исп. код њега и паралелно са тим *zispāt*, *zivrāt*, *zignāt*, *zibīrat*, *zibrāt*, *Čakavski dijalekat u Sv. Ivanu i Pavlu te Žminju u Istri* (Pula, 1905) I 17. Из овога кратког прегледа види се да *vi* у чак. има обично акценат на себи као и *zi*; а где *vi* нема акцента на себи нема га ни *zi* (исп. Зграблићев материјал). Дакле Црчићево *vikopal*, *vibrati*, *vineti* и сл., Тенторово *vinut* потпуно се слажу са наведеним: *zikopali*, *zibrat*, *zinet* и сл. Да ли пак Тенторову *vihevāt* треба приписивати дубљи значај и закључивати да је и у чакавском првобитно акценат био на префиксу само у свршених гла-

гола — као у руском — или не треба, о томе ће се моћи говорити тек онда када материјал са префиксом *zi-* и *vi-* буде био исцрпније сакупљен.

Сасвим је природно што се и у старијим чакавским споменицима налазе и облици са *vi-* и са *zi-*. Тако налазимо: *висечем* (Истарски развод) Нгв. спом. 19, 25; *висечена* ib. 24; *висечени* ib. 23, 36, 39; *вишадчи* ib. 25, *Вивода* (име) ib. 30 и чешће; *винети* (Врбански статут) Нгв. пис. зак. 154, *винел* (Веприначки статут) ib. 213 и сл. Тако исто налазимо *zibrat* (у додацима Каст. статуту, 1647—1652) 205, *zibran* ib. 206, *зибрат* (Трсат. стат.) ib. 225 и т. д.

Чакавско *vi-* употребљавало се са истим значењем као и чакавско *z* (= *iz*); из данашње употребе чак. *vi-* јасно је да је у неким крајевима она сведена на минимум. Али то не значи да се преф. *vi-* и у тим крајевима изгубио. Напротив, по мом мишљењу, он живи у префиксу *zi*. Префиксу *vi* почео се у чак. дијалектима додавати префикс *z*, па смо добили сложен префикс **zvi-*. Овакво *zv-* исто онако као и *vz-*, *zv-*, *vs-* давало је, по гласовним правилима чакавских дијалеката, само *z*, *s*; тако смо дебили од *zvi* — *zi*. Да се у таком положају *v* губи у чак. дијалектима — то је познато (исп. на пр. у поменутих Замѣтки, стр. 16), а да се то вршило релативно рано показују примери из чак. споменика. Налазимо на пр. у Врбанском статуту *зети*, Нгв. пис. зак., 146 (м. *зети*), у новљанском акту од 1309 г. *се* = *все* Нгв. спом. 75 и т. д.

На овај начин, мислим, може се објаснити: 1) зашто се само као префикс употребљава *zi* — зато што се *vi* употребљавало само као префикс, а не и као предлог; 2) зашто *zi-* има на себи акценат, када то није случај са *iz-*: зато што је тај акценат стајао или увек, или увек у једној групи глагола, на префиксу *vi-* (исп. сличну особину тог префикса и у руском); и 3) овако можемо разумети губљење простога *vi-* у многим чакавским говорима.

Нагомилавање оваквих префикса бива у словенским језицима. Исп. удвајање предлога *със* у дијалектима ист. и јужне Србије, у чак. *zuz* м. *uz* (Zgrablić, op. cit. 17) и сл. Природно је што се етимолошко значење *z* јаче осећало него значење префикса *vi*, јер се *z* употребљавало и као префикс и као предлог, а *vi* је било само префикс.

У облицима типа *узибра* (на пр. Истар. разв.) Нгв. спом. 12, *узибраше* ib. 17 и сл. имамо контаминацију *iz* (које је могло доћи из књижевног црквеног јозика) и *vi* (*vy*). Облици пак типа *odignal* (Каст. стат.) Нгв. пис. зак., 184 и сл. представљају несумњиво аналошко образовање према предлогу-префиксу *z* и префиксу *zi-*

(z grada : zikopal), т. ј. према предлогу z и префиксу zi = od : odi. То је у толико могућније и вероватније, што ти предлози-префикси стоје врло близу и по своме значењу.

А. Белић.

Додатак. У горњој расправици ја сам претпоставио да су се у чакавским дијалектима морале употребљавати сложене глаголске форме са два префикса z и vi. сложена уједно, у преф. zvi-. Та је белешка била већ сложена када сам обишао дијалекте чакавске Истре у којима се заиста такве форме употребљавају. Тако у говору *Св. Недеље* код Лабина ја сам забележио: zvibrāt, zvibrali, vīgnali и zviḡnali и сл. По себи се разуме да у том говору нема још zi-, јер су ове сложенице нове и vi- се још у великој мери и засебно употребљава, па утиче и на чување v у zvi. Али у оближњем говору *Реванде* находимо већ zibrli, па чак и iḡrli (= vi-ḡrli). У другим говорима средње Истре, на пр. у жмињском говору, находимо поменуто префиксе сложене уједно и у обрнутом реду, т. ј. vizbrali и сл.

Према томе, хипотеза о могућности постанка чак. zi од zvi добила је на овај начин пуну потврду у материјалу средњеист: рских чакавских дијалеката

А. Б.

6. Митрополит Стефан Стратимировић о општем словенском књижевном језику.

О митрополиту Стефану Стратимировићу, познатом противнику Вукових рефорама, писано је у нас прилично много, али његов књижевни и научни рад још увек остаје доста норасветљен. Ја сам у својој студији „Прилошци историји словенског пропорођаја крајем прошлога и почетком овога века“ (Нови Сад 1900) детаљније говорио о карловачком кругу књижевника почетком XIX века, коме је стајао на челу митрополит Стратимировић. Том приликом указао сам и на митрополитове разгранате књижевне везе, његову живу преписку с тадашњим највиднијим стравим научницима и његово велико интересовање за питања из области лингвистике и најстарије историје словенских и других народа. Митрополит Стратимировић не само да је живо пратио савремену литературу из области језика и историје, него је и сам приступао решавању врло тешких научних проблема, као што су питања о пореклу различних народа и њихову сродству. Наравно да је и